

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/34-5-31>**Наталія СОБОЛЬ,***orcid.org/0000-0001-8142-008X*

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

*Хмельницького національного університету
(Хмельницький, Україна) sobolna@gmail.com*

ДЕЯКІ ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ХХІ СТОЛІТТЯ В УМОВАХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена пошуку шляхів формування навичок майбутнього в умовах закладів вищої освіти України. На основі аналізу наукових джерел і нормативних документів автором визначено головні тренди, які зумовлюють образ робочого місця ХХІ століття: цифровізація, автоматизація і роботизація багатьох сфер життя, демографічні зміни і мережеві суспільства, економічна, технологічна і культурна глобалізація, екологізація, наростаюча швидкість змін, а також найбільш затребувані на ринку праці в ХХІ столітті навички: емоційний інтелект та емпатія, медіаграмотність, інформаційна гігієна, рефлексія, вміння управляти увагою, екологічне мислення, креативність, уміння знаходити нестандартні рішення як самостійно, так і в команді.

Зроблено висновок про те, що для успішного формування цих навичок закладам вищої освіти потрібно поєднувати традиційну освіту з освітою он-лайн з урахуванням доцільності кожної з форм для конкретних дисциплін і тем; розвивати студентське самоврядування, різні види позаурочної групової діяльності для заповнення дефіциту живого спілкування; цілеспрямовано розвивати рефлексію і критичне мислення студентів, сприяти формуванню здорових морально-етичних установок, твердої громадянської позиції, знайомити студентів із механізмами протистояння негативному інформаційному впливу; поєднувати надання студентам актуальних екологічних знань з можливостями набуття екологічного досвіду; залучати студентів до роботи наукових шкіл, розробляти цікаві сучасні курси з основ наукових досліджень, налагодити роботу студентських наукових гуртків і товариств, активізувати участь студентів у наукових конференціях і конкурсах наукових робіт, написанні статей, розробці проектів.

Ключові слова: інформаційна епоха, підготовка фахівців, заклади вищої освіти, ринок праці, навички ХХІ століття.

Nataliia SOBOL,*orcid.org/0000-0001-8142-008X*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages

Khmelnitskyi National University

(Khmelnitskyi, Ukraine) sobolna@gmail.com

SOME WAYS OF DEVELOPING SKILLS OF THE XXI CENTURY IN THE CONDITIONS OF UKRAINIAN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

The article is devoted to the search for ways to develop skills of the future in the conditions of Ukrainian institutions of higher education. Based on the analysis of scientific sources and regulations, the author identifies the main trends that determine the image of the workplace in the XXI century, namely digitalization, automation and robotization of many spheres of life, demographic change and network societies, economic, technological and cultural globalization, greening, increasing rate of change, as well as the most in demand in the modern labor market skills – emotional intelligence and empathy, media literacy, information hygiene, reflection, ability to manage attention, environmental thinking, creativity, ability to find non-standard solutions both independently and in a team.

It is concluded that for the successful development of these skills, higher education institutions need to combine traditional education with online education, taking into account the feasibility of each of the forms for specific disciplines and topics; to develop student self-government, various types of extracurricular group activities to fill the deficit of live communication; purposefully develop students' reflection and critical thinking, promote the formation of healthy moral and ethical attitudes, a strong civic position, acquaint students with the mechanisms of resistance to negative informational influence; combine the provision of students with relevant environmental knowledge with opportunities to gain environmental experience; to involve students in the work of scientific schools, to develop interesting and updated courses on the basics of scientific research, to establish the work of student scientific clubs and societies, to intensify student participation in scientific conferences and competitions of scientific works, article writing, project development.

Key words: information age, training of specialists, institutions of higher education, labor market, skills of the XXI century.

Постановка проблеми. Масштаби появи і розвитку нових інформаційних технологій та рівень їх використання в повсякденному житті пересічного громадянина наштовхують на думку про перехід людства до нової ери – інформаційної, про яку вже понад 50 років пишуть фахівці: філософи, економісти, спеціалісти з інформаційних технологій. Початок нової доби радикальним чином змінює економічні та соціальні умови життя як окремої людини, так і суспільства загалом. Інформатизація повсякденного життя і поява нового інформаційного поля людського буття не проходить безслідно для життєвого світу людини. Поведінкові стандарти і ціннісні орієнтації особистості під впливом інформаційних технологій зазнають значних змін.

Заклади вищої освіти, завданням яких є формування авангарду трудових ресурсів майбутнього, зобов'язані не лише озброїти прийдешніх фахівців спеціальними знаннями за фахом, а й орієнтувати молодих людей на осмислене сприйняття нових поведінкових стандартів і ціннісних орієнтацій. Молодий фахівець повинен бути у змозі відповісти на виклики не лише сучасності, а й майбутнього, так звані “soft skills”, в основі більшості з яких лежать навички спілкування, самоорганізації та саморозвитку, тому потрібно їх покласти у фундамент сучасної вищої освіти.

Кризовий стан, який став визначною характеристикою сучасності, співпадає з онтологічним, гносеологічним і комунікативним розривом самої, спричиненим більш-менш свідомим звільненням від давньої форми цивілізації і переходом до життя в умовах інформаційної епохи. Інтернет, який лише кілька десятиліть тому увірвався в наше життя, інші сучасні інформаційно-комунікаційні технології пронизують майже всі сфери людської діяльності і поступово роблять неможливим повноцінне життя у суспільстві для людини, яка не володіє навичками їх використання.

З'явилося навіть покоління, яке не просто оволоділо сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями, а й не уявляє свого життя без них. Сучасна молодь є першим кіберпоколінням. На відміну від інших, воно буквально «народилося» зі смартфонами, планшетами і комп'ютерами в руках. Ці та інші сучасні гаджети й новітні технології, які у них застосовуються, надають безмежні можливості пошуку і одержання інформації, розваг, створення нових спільнот, підприємництва, спілкування та розвитку стосунків нового типу. По суті створюється нова культура, яка позначається не лише на тих, хто перебуває під безпосереднім впливом кіберпростору, а на житті людства загалом.

Молоде покоління має власні світоглядні орієнтири, духовні, моральні, мотиваційні й особистісні характеристики і запити, які потрібно вивчати і враховувати у процесі підготовки майбутніх фахівців. Ця проблема особливо гостро постає у вищих закладах освіти, оскільки певна частина професорсько-викладацького складу належить до іншого покоління і має відмінне від молоді світосприйняття. Слід зазначити, що факт відмінностей у світосприйнятті молодого і старшого покоління ми не вважаємо таким, який чинить негативний вплив на навчально-виховний процес чи співпрацю викладача і студента. Однак без урахування навчальними закладами та їх професорсько-викладацьким складом визначальних характеристик сучасної епохи, вимог, які ставить перед нами ринок праці і майбутні професіонали, важко грамотно організувати підготовку фахівців.

Аналіз досліджень. За результатами трьох досліджень цінностей сучасної молоді України, проведених у 2015, 2016 і 2017 роках, у ціннісних пріоритетах молодих українців спостерігається комбінування постматеріалістичних цінностей, орієнтованих на самореалізацію і соціальний престиж, і матеріальних цінностей з орієнтацією на прагматичність (Дмитрук, 2017:64).

Російські вчені виявили той факт, що життєві прагнення молоді – жителів мегаполісів, обласних центрів, малих міст і мешканців сіл, багатих і бідних, осіб з різним рівнем освіти практично не відрізняються. Це означає, що в нинішньому поколінні молоді склалося багато в чому схоже сприйняття реальної дійсності, яке культивує ставку на успішність і досягнення високого професійного й соціального статусу (Інститут соціології ФНІСЦ РАН, 2007).

Дослідження, проведене Н. Б. Горбачовою, свідчить, що до п'ятірки найважливіших якостей сучасної молодої людини, визначених самими представниками цього покоління, увійшли здоров'я і фізична форма, почуття гумору й вміння спілкуватися, енергійність і підприємливість, ерудиція й уміння користуватися комп'ютером (Горбачева, 2015: 46) Більшість із цих характеристик відповідають так званим “soft skills” (гнучким або м'яким навичкам), які нині надзвичайно затребувані на ринку праці. Серед них можна зазначити вміння спілкуватися, навички самоорганізації і саморозвитку, медіа, комп'ютерну та технологічну грамотність, уміння критично і творчо мислити. Однак формування цих якостей, незважаючи на те, що вони задекларовані документально, відбувається стихійно, їм не приділяється належної уваги в навчально-виховному процесі. Про це

свідчить той факт, що 41% опитаних студентів серед найбільш серйозних проблем вищої освіти України зазначає невідповідність викладання вимогам ринку праці (Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики, 2016: 52).

Мета статті – пошук шляхів формування навичок майбутнього в умовах закладів вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу. Картина світу може бути відображена різними засобами. Одним із таких засобів є мова. Для того, щоб розглянути суть і особливості цього явища, ми вдалися до комп'ютерного пошуку слів і виразів, пов'язаних із терміном «інформаційна епоха». Так, інтернет-ресурс «Карта Слов.ру» видав список, який ми розділили на кілька категорій:

1) інформаційна епоха, інформаційна ера, сучасна епоха, епоха постмодерну;

2) досягнення науки, технічний прогрес, розвиток технологій, об'єктивні процеси, фундаментальні зміни, інформаційне суспільство, доступність інформації, інформаційний вибух, величезні можливості, теорія складності, складний світ;

3) національні кордони, політична комунікація;

4) зміна парадигми, нова економіка, сфера бізнесу, людський капітал, ефективний інструмент, жорстка конкуренція, конкурентна перевага, творче руйнування, підривні інновації, експоненціальне зростання, мобільний маркетинг;

5) інформаційна революція, інформаційне середовище, інформаційний простір, нові інформаційні технології, колективний інтелект, змішана реальність, машинне навчання – результати інформаційної революції.

Відкинувши першу групу слів, у якій розташувалися назви – синоніми терміну «інформаційна епоха», можна виділити сфери життєдіяльності людини, зміни в яких пов'язані з переходом до інформаційної епохи: соціальна, яку представляють слова із другої групи, політична, репрезентована словами з третьої групи, економічна, яку відображають слова із четвертої групи. Якщо порівнювати це із загальноприйнятим розподілом на сфери життєдіяльності людини, то у нашому списку немає слів, явно пов'язаних із духовною сферою. Натомість присутній значний відсоток слів, пов'язаних з інформаційною сферою, які складають п'яту групу. Тому не з метою внесення якихось доповнень чи змін до загальноприйнятої класифікації, а для зручності викладу скористаємося терміном «інформаційна сфера».

Наслідки приходу інформаційної епохи знайшли своє відображення в більшості сфер життєдіяльності людини. Складний світ диктує свої,

відмінні від попередніх епох, умови й вимоги, і освіта, особливо професійна, повинна цілеспрямовано готувати майбутніх фахівців до успішного функціонування в цих умовах. Спираючись на результати доповіді «Навички майбутнього. Що потрібно знати і вміти в новому складному світі», можна навести головні тренди, які визначають образ робочого місця ХХІ століття: цифровізація, автоматизація і роботизація багатьох сфер життя; демографічні зміни і мережеві суспільства; економічна, технологічна і культурна глобалізація, екологізація; наростаюча швидкість змін (Future Foundation, 2017). Автори доповіді також визначають головні навички, які повинна забезпечити система освіти у складному світі: емоційний інтелект та емпатія, медіаграмотність, інформаційна гігієна, рефлексія, вміння управляти увагою, екологічне мислення, креативність, вміння знаходити нестандартні рішення як самостійно, так і в команді (Future Foundation, 2017).

Емоційний інтелект та емпатія потрібні сучасній людині для успішного виконання усіх соціальних ролей, співпраці, створення нової економіки, в центрі якої будуть потреби людини. Однак в умовах традиційної освіти акцент зміщено в бік формування когнітивного складника свідомості. Це певною мірою було виправдано в умовах, коли живе спілкування студентів і викладачів відбувалося на постійній основі, а формування афективного складника – здебільшого природним шляхом. Однак в умовах он-лайн навчання, яке розглядають як найбільш перспективний напрям розвитку освіти в найближчому майбутньому, такий підхід може призвести до значних перекосів у формуванні особистості майбутнього фахівця.

Л. С. Виготський ще на початку ХХ століття зазначав, що відрив інтелектуального складника нашої свідомості від його афективної, вольової сторони є одним з основних пороків всієї традиційної психології. Мислення при цьому неминуче перетворюється в автономний потік себе мислячих думок, воно відривається від всієї повноти живого життя (Выготский, 2017: 22–23).

Як зазначає А. Санду, ситуація з формуванням емоційного інтелекту ускладнюється ще й тим, що «віртуалізація соціального простору буде тривати в межах наступних 10–20 років, коли більшість соціальних взаємодій буде опосередковано технологіями. Ціною, яку суспільство заплатить за цю зміну в соціальних взаємодіях, може бути зменшення емоційного компоненту соціальних взаємодій, особливо міжособистісних, що супроводжується деконструкцією ідеї належності до групи, оскільки навіть у цих групах ми вже маємо

і далі будемо мати все більше віртуальних стосунків: спілкування з нашими дітьми, батьками, бабусями та дідусями через інтернет, що вже відбувається у випадку, коли сім'ї розлучені в процесі міграції.

Розвиток технологій і звичок, що з'явилися у період, коли віртуалізація взаємодії з близькими заохочувалася практикою самоізоляції, сприятиме посиленій віртуалізації стосунків у сімейному середовищі та стосунках між членами інших груп. Усвідомлення втрати якості взаємодії людей прийде через деякий час, коли з'явиться тенденція до повернення до безпосередніх стосунків, як нині ми спостерігаємо тенденцію повернення до натуральних та органічних продуктів харчування після тривалих спроб трансформувати харчову промисловість (Sandu, 2020: 136).

На думку одного із творців моделі емоційного інтелекту Рувена Бар Она, більшість описів, визначень і концепцій емоційно-соціального інтелекту включають один або кілька таких ключових компонентів: 1) здатність розуміти емоції, виражати свої почуття і себе; 2) здатність розуміти почуття інших та спілкуватися з людьми; 3) здатність керувати своїми емоціями та контролювати їх, щоб вони працювали на нас, а не проти; 4) здатність керувати змінами та вирішувати проблеми внутрішньоособистісного та міжособистісного характеру; 5) здатність до створення позитивного настрою та мотивації (Bar On, 2020). Забезпечення цих здатностей в умовах закладів вищої освіти можливе, на нашу думку, шляхом запровадження такої форми навчання, у якій би поєднувалося он-лайн навчання з традиційним, причому частка кожного з цих видів повинна визначатися не рішенням керівних органів, а з урахуванням доцільності і можливості їх використання для кожної дисципліни чи навіть теми.

Дослідники вважають, що емоційний інтелект, будучи частиною соціального інтелекту, поряд з іншими видами інтелекту теж може бути академічним і практичним. Під академічним емоційним інтелектом розуміють знання про емоції (вербальний словник емоцій, знання про види емоцій), під практичним емоційним інтелектом – вміння і навички, пов'язані з розпізнаванням і управлінням як своїми емоціями, так і емоціями інших людей (Белобородов, 2015: 56). Беручи до уваги умови вищих закладів освіти, вважаємо, що академічний емоційний інтелект можна розвивати в процесі вивчення певних дисциплін (психологія, соціологія, педагогіка, іноземна мова) залежно від навчального плану спеціальності. Щодо формування практичного емоційного інтелекту сту-

дентів у закладах вищої освіти, то головними шляхами його розвитку вважаємо студентське самоврядування та активізацію різних видів позаурочної групової діяльності – секцій, гуртків, студій, товариств, сестринств, де майбутні фахівці могли б на щоденній основі заповнити дефіцит живого спілкування, контактуючи з представниками різних поколінь і соціальних груп.

Медіаграмотність, інформаційна гігієна, рефлексія, вміння управляти увагою необхідні для здатності працювати в складному, часто токсичному інформаційному середовищі. Сучасна людина, особливо молодь, піддається значному негативному впливу з боку величезних обсягів вхідної інформації, яка не завжди йде на користь і часто супроводжується ризиками для фізичного, психічного і соціального здоров'я. Надзвичайна інтенсивність, з якою масиви нової інформації надходять до нас, призводить до перевантаженості життя, провокуючи брак часу для спілкування з сім'єю, друзями, колегами і нерозвиненість навичок живого спілкування, що виливається в перевантаження психіки, депресії, а інколи й асоціальну поведінку.

Однією з серйозних проблем, пов'язаних з використанням інтернету, є його здатність спричинити адиктивні розлади психіки, які розглядаються поруч із такими згубними залежностями як алкоголізм і наркоманія. В. Лоскутова у дисертаційному дослідженні визначила, що такі чинники як надособистісна природа міжособистісних взаємин, можливість анонімних соціальних інтеракцій, можливість для реалізації фантазій зі зворотним зв'язком, включаючи різні варіанти ідентичності, соціальних ролей, вуаеристичний аспект, унікальні можливості пошуку нового співрозмовника, відсутність необхідності утримувати його увагу, розширення можливостей для комунікації в різних віртуальних групах, забезпечують перспективу отримання певного соціального статусу, необмежений доступ до інформації, створюють передумови для перетворення інтернету на адиктивного агента (Лоскутова, 2004: 21).

До обов'язків вищого закладу освіти не входить позбавлення чи «лікування» такої залежності, однак превентивні заходи повинні бути вжиті. Нині розроблено технології тайм-менеджменту, які допомагають правильно і свідомо організувати своє життя, раціонально розподіляючи робочий і вільний час. Не лишнім було б ознайомлення студентів з ними шляхом включення відповідної теми до програм певних предметів, наприклад, психології, охорони праці, іноземної мови. Ще одним варіантом вирішення цієї проблеми є розміщення відповідних рекомендацій на сайтах

закладів вищої освіти, як це роблять закордонні університети, наприклад, в рамках програм адаптації першокурсників.

Ще однією загрозою інтенсивного інформаційного впливу, як зазначають дослідники, є те, що «людина з низьким рівнем розвитку соціальних установок, психологічної стійкості, зі слабо розвиненою рефлексією і високою екстерналізацією легко може стати жертвою зовнішнього спонукання – прямого навіювання, завдяки чому вона перетворюється в особу, якою можна легко маніпулювати (аж до вчинення злочинів). Серед механізмів, які можна протиставити такому впливу, вчені називають блокування, дистанціювання, контроль, заборону та ігнорування.

Психічні дії, які виконуються при блокуванні, включають критичний аналіз, емоційне неприйняття певної інформації, встановлення психологічних бар'єрів: знецінення джерела інформації, іронічне ставлення, спростування, підозрливість, відволікання або перемикавання уваги на інші об'єкти. Механізм дистанціювання перериває контакт із джерелом інформації, змушує одержувача вийти за межі дії інформаційного впливу. Контроль виражається в управлінні процесом інформаційного впливу, у відключенні і відмові від перегляду певних телепрограм або прослуховування певних радіопрограм, читання певних газет і журналів, виході з місць масових заходів – театру, кіно, концертних залів, зборів, мітингів (Kurylo, Savchenko, Karaman, 2019: 233). Для подолання зазначеної проблеми кожен викладач закладу вищої освіти повинен на своїх заняттях цілеспрямовано розвивати рефлексію і критичне мислення своїх студентів, сприяти формуванню здорових морально-етичних установок, твердої громадянської позиції. В рамках виховної роботи потрібно знайомити студентів з механізмами протистояння негативному інформаційному впливу.

Концепція екологічної освіти України визначає, що «основною метою екологічної освіти з формування екологічної культури окремих осіб і суспільства загалом є формування навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної унікальної цінності. Екологічна освіта повинна бути самостійним елементом загальної системи освіти і виконувати інтегративну роль у всій системі освіти» (МОН України, 2001). Екологічне мислення, на нашу думку, потрібно розглядати не лише як елемент у структурі найнеобхідніших вмінь і навичок майбутнього фахівця, а як важливу умову виживання людства, що зумовлює

той рівень уваги, який потрібно приділити вищим закладам освіти цьому аспекту при підготовці майбутніх фахівців.

Визначальними рисами екологічного мислення є прийняття екологічних цінностей, розуміння взаємозв'язку усіх процесів в природі, позбавлення від споживацького ставлення до природи, усвідомлення того, що кожен несе відповідальність за майбутнє. Ядром екологічної свідомості є переконання про суб'єктивне ставлення людей до природи, в якому розкриваються знання про її значення для людини, про організованість і еволюцію природи, чуттєво пережиті та включені в ті аспекти свідомості, які пов'язані з розумінням ідей бережливого ставлення до природи (Хроленко, 2017: 13).

Вчені зазначають, що екологічні знання, які торкаються теми загрози здоров'ю, допомагають посилити екологічну орієнтацію молоді. Під час опитування було виявлено, що ті, хто оцінював екологічну ситуацію за своїм місцем проживання як гостро негативну, демонстрували більш високий рівень екологічного знання і різноманітність варіантів екологічно відповідальної поведінки (Фахретдинова, 2017: 175).

«Екологічні знання стають переконаннями, якщо вони є наслідком пережитого досвіду. Отже, екологічна освіта і виховання обов'язково мають базуватися на контактах із природою, діяльністю з її охорони та розумному використанні» (Хроленко, 2017: 15). Емоції, які людина переживає в процесі такої діяльності, є украй важливими. «Емоційне сприйняття природи – це особлива властивість свідомості, оскільки потреби людини у зв'язках із природою багато в чому задовольняються саме через її емоції. Важливо звертати увагу не тільки на розвиток позитивних емоцій, а й на подолання негативних (жорстокість, байдужість)» (Хроленко, Мегем, 2017: 15).

Цікавими є результати дослідження серед студентів Казанського державного енергетичного університету (Росія), які свідчать, що 68,3% опитаних брали участь в організованих навчальним закладом заходах із захисту навколишнього середовища (наприклад, суботники, очищення водойм і паркових зон). Тих, хто брав участь у подібних заходах за власною ініціативою поза стінами університету, виявилось удвічі менше (Фахретдинова, Замалетдинова, 2017: 174). Отже, автори дослідження засвідчили, що сучасна молодь частіше демонструє екологічно орієнтовані дії тоді, коли створені відповідні умови.

Стає зрозумілим, що, окрім екологічних знань, заклади вищої освіти повинні забезпечити майбутніх фахівців і можливостями отримання пев-

ного досвіду як спілкування з природою (походи, робота в ботанічному саду, відвідування заповідників), так і її захисту (екологічні заходи, просвітницька діяльність).

Для роботи в середовищі високої складності, невизначеності і постійних змін, яким є інформаційне суспільство, вирішальну роль мають креативність, уміння знаходити нестандартні рішення як самостійно, так і в команді. Інформаційна епоха характеризується значними досягненнями науки, технічним прогресом, швидким розвитком технологій, в тому числі і таких, які дають можливість розповсюджувати і використовувати результати таких досягнень. Ці характеристики інформаційної епохи відкривають перед майбутніми фахівцями перспективи використання інформації про найсучасніші досягнення в галузі науки, техніки і технологій, особливо пов'язані з їх спеціальністю, а також можливістю здійснювати власні наукові дослідження на основі використання широкого спектру сучасних методів наукового дослідження, розвиваючи свою креативність.

Цілеспрямований розвиток креативності, вміння знаходити нестандартні рішення можна забезпечити за наявності серйозних наукових шкіл у закладах вищої освіти, які на постійній основі залучають студентів до участі у своїх наукових розвідках, цікавих і сучасних курсах з основ наукових досліджень, організації студентських наукових гуртків і товариств, участі студентів у наукових конференціях і конкурсах наукових робіт, написанні статей, курсових, дипломних робіт і проектів. Важливо, що такі заходи сприятимуть забезпеченню нашої держави не лише споживачами нових досягнень в галузі науки, техніки і технологій, а й їх творцями, що украй важливо для економічної безпеки країни.

Висновки. В результаті аналізу наукових джерел визначено головні тренди, які зумовлюють образ робочого місця XXI століття: цифровізація,

автоматизація і роботизація багатьох сфер життя; демографічні зміни і мережеві суспільства; економічна, технологічна і культурна глобалізація, екологізація; наростаюча швидкість змін. Найбільш затребуваними навичками на ринку праці у XXI столітті визнано емоційний інтелект та емпатію, медіаграмотність, інформаційну гігієну, рефлексію, вміння управляти увагою, екологічне мислення, креативність, вміння знаходити нестандартні рішення як самостійно, так і в команді.

Для успішного формування цих навичок закладам вищої освіти потрібно поєднувати традиційну освіту з освітою он-лайн з урахуванням доцільності кожної з них для конкретних дисциплін і тем; розвивати студентське самоврядування, різні види позаурочної групової діяльності для заповнення дефіциту живого спілкування; цілеспрямовано розвивати рефлексію і критичне мислення студентів, сприяти формуванню здорових морально-етичних установок, твердої громадянської позиції, знайомити студентів з механізмами протистояння негативному інформаційному впливу; поєднувати надання студентам актуальних екологічних знань з можливостями набуття екологічного досвіду; залучати студентів до роботи наукових шкіл, розробляти цікаві сучасні курси з основ наукових досліджень, налагодити роботу студентських наукових гуртків і товариств, активізувати участь студентів у наукових конференціях і конкурсах наукових робіт, написанні статей, розробці проектів.

У зв'язку із становленням у XXI столітті мережевої економіки, перспективи подальших розвідок вбачаємо у пошуку шляхів формування навичок підприємницької діяльності та самоорганізації, низький рівень сформованості яких найближчим часом може негативно позначитися на житті багатьох молодих фахівців, оскільки в недалекому майбутньому їм потрібно буде не просто знайти роботу, а й створити собі робоче місце.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дмитрук Н. Між матеріалізмом і постматеріалізмом: ціннісні орієнтації сучасної української молоді. *Вісник АПСВТ*. 2017. № 3. С. 57–67.
2. Молодежь новой России: образ жизни и ценностные приоритеты. Официальный портал Института социологии ФНИСЦ РАН : веб-сайт. URL: https://www.isras.ru/analytical_report_Youth.html (дата звернення: 25.11.2020).
3. Горбачева Н. Б. Взгляд молодежи на качественные характеристики современного человека. *Балтийский гуманитарный журнал*. 2015. № 2 (11). С. 45–49. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vzglyad-molodezhi-na-kachestvennye-harakteristiki-sovremennogo-cheloveka> (дата звернення: 21.11.2020).
4. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року). / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. К., 2016. 200 с. URL: https://dodmc.dn.ua/images/stories/Biblioteka/cinnicni_orient_sych_ukr_molodi.pdf (дата звернення: 22.11.2020).
5. Навыки будущего. Что нужно знать и уметь в новом сложном мире. Future Foundation : веб-сайт. URL: https://worldskills.ru/assets/docs/media/WSdoklad_12_okt_rus.pdf (дата звернення: 20.11.2020).
6. Выготский Л. С. Мышление и речь. СПб : Питер, 2017. 432 с.
7. Sandu, A. Pandemic – Catalyst of the Virtualization of the Social Space. *Postmodern Openings*, № 11 (1Supl.2), p. 115–140. <https://doi.org/10.18662/po/11.1sup2/146>.

8. Bar-On R. The ReuvenBarOn.org : website. URL: <https://www.reuvenbaron.org/wp/the-5-meta-factors-and-15-sub-factors-of-the-bar-on-model> (Last accessed: 28.11.2020).
9. Белобородов А. М., Любякин А. А., Оконечникова Л. В. Активные методы формирования эмоционального интеллекта студентов-психологов. *Педагогическое образование в России*. 2015. № 11. С. 55–60. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktivnye-metody-formirovaniya-emotsionalnogo-intellekta-studentov-psihologov/viewer> (дата звернення: 25.11.2020).
10. Лоскутова В. А. Интернет-зависимость как форма нехимических аддиктивных расстройств : автореф. дисс. ... канд. мед. наук: 14.00.18 Новосибирск, 2004. 23 с.
11. Kurylo V., Savchenko S., Karaman O. Aberrational Socialization as a New Type of Socialization of an Individual in Modern Information Society. *Postmodern Openings*. 2019, Vol. 11. № 1, p. 225–237. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/0061/706f058e2bf464837827a08e43b54d94343e.pdf> (Last accessed: 24.11.2020).
12. Про концепцію екологічної освіти в Україні. / МОН України; Рішення, Концепція від 20.12.2001 № 13/6-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text> (дата звернення: 25.11.2020).
13. Фахретдинова А. Б., Замалетдинова Л. Р. Экологическое сознание современной молодежи (на материалах социологического исследования студентов Казанского государственного энергетического университета). *Вестник экономики, права и социологии*. 2017. № 1. С. 173–176. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekologicheskoe-soznanie-sovremennoy-molodezhi-na-materialah-sotsiologicheskogo-issledovaniya-studentov-kazanskogo-gosudarstvennogo> (дата звернення: 21.11.2020).
14. Хроленко М. В., Мегем О. М. Формування екологічної свідомості майбутніх вчителів початкових класів як соціально-педагогічна проблема. URL: <https://www.sworld.education/simpoz10/17.pdf> (дата звернення: 28.11.2020).

REFERENCES

1. Dmytruk N. Mizh materializmom i postmaterializmom: cinnisni oriyentaciyi suchasnoyi ukrayinskoyi molodi. [Between materialism and postmaterialism: value orientations of modern Ukrainian youth]. *Bulletin of the ALRST*, 2017, № 3, p. 57–67 [in Ukrainian].
2. Institut sociologii FNISC RAN. Molodezh' novoj Rossii: obraz zhizni i cennostnye priorityety. [The youth of the new Russia: lifestyle and value priorities], 2007. URL: https://www.isras.ru/analytical_report_Youth.html [in Russian].
3. Gorbacheva N. B. Vzglyad molodezhi na kachestvennye harakteristiki sovremennogo cheloveka. [The view of youth on the qualitative characteristics of modern man]. *Baltic Humanitarian Journal*, 2015, № 2 (11), p. 45–49. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vzglyad-molodezhi-na-kachestvennye-harakteristiki-sovremennogo-cheloveka> [in Russian].
4. Cinnisni oriyentaciyi suchasnoyi ukrayinskoyi molodi. Shhorichna dopovid Prezydentu Ukrayiny, Verkhovnij Radi Ukrayiny pro stanovyshe molodi v Ukrayini (za pidsumkamy 2015 roku). [Annual report to the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine on the situation of youth in Ukraine (following the results of 2015)]. *State Institute of Family and Youth Policy*, 2016. 200 p. URL: https://dodmc.dn.ua/images/stories/Biblioteka/cinnicni_orient_sych_ykr_molodi.pdf [in Ukrainian].
5. Navyki budushchogo. CHto nuzhno znat i umet v novom slozhnom mire. [What you need to know and be able to do in a new complex world]. *Future Foundation*. URL: https://futuref.org/futureskills_ru [in Russian].
6. Vygotskij L. S. Myshlenie i rech. [Thought and Speech]. SPb : Piter, 2017, 432 p. [in Russian].
7. Sandu A. (2020). Pandemic – Catalyst of the Virtualization of the Social Space. *Postmodern Openings*, 11 (1Supl2), p. 115–140. <https://doi.org/10.18662/po/11.1sup2/146>.
8. Bar-On R. The ReuvenBarOn.org. Website 28.11.2020: URL: <https://www.reuvenbaron.org/wp/the-5-meta-factors-and-15-sub-factors-of-the-bar-on-mode//.28.11.2020>.
9. Beloborodov A. M. Aktivnye metody formirovaniya emocionalnogo intellekta studentov-psihologov [Active methods of forming the emotional intelligence of psychology students]. *Pedagogical Education in Russia*, 2015. № 11. p. 55–60. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktivnye-metody-formirovaniya-emotsionalnogo-intellekta-studentov-psihologov/viewer> [in Russian].
10. Loskutova V. Internet-zavisimost kak forma nehimicheskikh addiktivnyh rasstrojstv [Internet addiction as a form of non-chemical addictive disorders]. *Novosibirsk*, 2004, 23 p. [in Russian].
11. Vitalii Kurylo, Sergii Savchenko, Olena Karaman. Aberrational Socialization as a New Type of Socialization of an Individual in Modern Information Society. *Postmodern Openings*. 2019, Volume 11. Issue 1. p. 225–237. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/0061/706f058e2bf464837827a08e43b54d94343e.pdf>.
12. Pro kontseptsiiu ekolohichnoi osvity v Ukraini. MON Ukrainy; Rishennia, Kontseptsiiia vid 20.12.2001 № 13/6-19 [About the concept of ecological education in Ukraine. MES of Ukraine; Decision, Concept dated 20.12.2001 № 13/6-19]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text> [in Ukrainian].
13. Fahretdinova A. B., Zamaletdinova L. R. Ekologicheskoe soznanie sovremennoj molodezhi (na materialah sociologicheskogo issledovaniya studentov Kazanskogo gosudarstvennogo energeticheskogo universiteta). [Ecological consciousness of modern youth (based on the materials of a sociological study of students of Kazan State Power Engineering University)]. *Bulletin of Economics, Law and Sociology*. 2017. № 1. p. 173–176. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekologicheskoe-soznanie-sovremennoy-molodezhi-na-materialah-sotsiologicheskogo-issledovaniya-studentov-kazanskogo-gosudarstvennogo> [in Russian].
14. Khrolenko M. V., Mehem O. M. Formuvannia ekolohichnoi svidomosti maibutnykh uchyteliv pochatkovykh klasiiv yak sotsialno-pedahohichna problema. [Formation of ecological consciousness of future primary school teachers as a socio-pedagogical problem], 2017. URL: <https://www.sworld.education/simpoz10/17.pdf> [in Ukrainian].